

ЗМІСТ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ОСОБИСТІСНИХ ДЕСТРУКЦІЙ ПРИ ТИМЧАСОВІЙ ВТРАТІ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

В статті розкрито принципи побудови та зміст соціально-психологічної програми подолання особистісних деструкцій в умовах тимчасової втрати людиною працездатності. Показано, що ефективність розробленої програми констатована зниженням тривожності досліджуваних, підвищенням їх емоційної стійкості, впевненості у собі, позитивною динамікою рівнів розвитку життєстійкості, прогностичної компетентності, прагненням до самореалізації, орієнтацією на саморозвиток та самовдосконалення, зменшенням кількості дезадаптивних копінг-стратегій та оптимізації кількості обраних стратегій адаптивної поведінки, позитивними змінами в структурі соціальної підтримки. Джерел – 10.

Ключові слова: особистість, особистісні деструкції, тимчасова втрата працездатності, соціально-психологічні засоби корекції.

Постановка проблеми. Трансформації, що наразі відбуваються у сучасному суспільстві, підвищують вимоги до соціальної й професійної мобільності особистості, її успішної адаптації. Особливої уваги потребують соціальні групи, які перебувають в ситуації втрати працездатності, зокрема тимчасової. Внаслідок можливості виникнення у них особистісних деструкцій під впливом кризи непрацездатності, а також з метою підвищення ефективності їх включення в активне соціальне життя, актуальним є вивчення означеної проблеми у людей молодого та зрілого віку, стан здоров'я яких дозволяє реалізувати низку соціально-психологічних заходів. Обґрунтованість такого підходу визначається й тим, що цей контингент осіб є достатньо активним у сфері соціальних контактів, кар'єрного і професійного зростання. Тому питання подолання їх особистісних деструкцій в умовах тимчасової втрати працездатності та ефективної інтеграції у соціумі є актуальним для соціальної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження за означеною проблематикою здебільшого були пов'язані з медичними та соціальними аспектами роботи з особами, які цілком втратили працездатність, інвалідами. Концептуальні ідеї сучасної концепції реабілітації та адаптаційний потенціал таких осіб розкрито К. Афоніною, Р. Войтенко, Т. Добровольською, М. Кабановим, С. Мілютиним, Н. Шабаліною та ін.; соціальні прояви кризи інвалідності та умови її попередження вивчали Т. Авдєєва, С. Єріна, В. Семенов та ін.; теорію і практику соціального захисту інвалідів висвітлено в працях Р. Боровського. Діалектику взаємин основних чинників компенсації особистісних відхилень – біологічного і соціального, – розглянула М. Земцова. О. Ярська-Смирнова та П. Романов дослідили специфіку соціального конструювання інвалідності.

Серед психологічних досліджень з цієї проблематики слід відзначити роботи О. Зотової, І. Кулагіної, М. Литвака, М. Хватцева, в яких розглянута низка чинників, що ускладнюють соціальні зв'язки особистості у суспільстві та перешкоджають її інтеграції. Психологічні особливості соціально-трудової реабілітації людини розкрито Н. Коноваловою. Рефлексивні аспекти самовизначення особистості в складних ситуаціях, зокрема умовах хвороби, вивчала О. Літвінова. Психологічні особливості життєвих планів у інвалідів в кризових ситуаціях та їх

самоізоляції висвітлено у дослідженнях Ю. Єланського, О. Смирнова. Проблема соціалізації непрацездатних молодих осіб вирішувалася М. Суисловою. Соціально-психологічні детермінанти професійно-особистісних деформацій людини визначено Т. Недуруєвою. Аналіз переживання людиною втрати роботи та динаміки психічних станів, викликаних безробіттям, здійснені Г. Бойко, Н. Корабльовою, В. Москвіним.

Разом із цим, питання соціально-психологічних умов подолання особистісних деструкцій, які виникають при тимчасовій втраті працездатності, та адаптації тих осіб, яким інвалідність не показана, ще не знайшли достатнього висвітлення.

Мета статті – розкрити зміст програми соціально-психологічної корекції особистісних деструкцій при тимчасовій втраті працездатності та результатів оцінки її ефективності.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Під психологічною корекцією особистісних деструкцій в період тимчасової втрати працездатності ми розуміли доцільно організовану систему психологічних впливів, спрямованих на зміну визначених особливостей (властивостей процесів, станів, ознак) психіки, які відіграють важливу роль у прояві таких деструкцій. Застосуванню психологічної корекції передувала системна, комплексно організована психологічна діагностика, спрямована на виявлення психічних особливостей і сторін особистості досліджуваних, що тісніше всього пов'язані з проблемою його соціальної і трудової реабілітації в період тимчасової непрацездатності. Програмні заходи цього психодіагностичного і психокорекційного комплексу і його методів були відібрані й адаптовані з урахуванням віку досліджуваних, а також їх соціально-психологічних та патофизиологічних характеристик. Важливою умовою роботи з психокорекції була її тривалість і можливість здійснення в наступних консультативно-психотерапевтичних бесідах, які підтримують досягнення психолога і досліджуваного в минулих зустрічах, що сприяє подоланню особистісних деструкцій. При цьому особливо важливо, щоб система організації допомоги з психокорекції таких деструкцій була досить гнучкою і динамічною.

Успішна психокорекція передбачає єднання зусиль у пошуку причин труднощів спілкування та взаємин між людьми. Власні розробки питань групової психокорекції мають напрям на забезпечення пізнання першопричин тих проблем, які відчуває людина у спілкуванні з іншими. Без дослідження цих причин і без внесення корективів у диспозиційні утворення неможливо довготривалого успіху [13; 24; 34].

Розрізняють індивідуальну і групову психологічну корекцію. У першому випадку відбувається безпосередній вплив на конкретну людину з боку психолога, який використовує для цього різні методи роботи. В другому, – вплив здійснюється на групу людей, як правило близьких за віком і які мають майже подібні проблемами. Тут вплив на конкретного індивіда здійснюється шляхом організації спеціального процесу взаємодії учасників групи, у результаті якого і досягається мета корекції [49; 81].

Незважаючи на розмаїтість формулювань, можна сказати, що психологічна корекція як вид психологічної практики – діяльність, яка спрямована на усунення різних соціально-психологічних проблем за допомогою психологічних методів [103; 118; 155; 166].

Програма психокорекції припускала збільшення відповідальності досліджуваного за процес і результат психологічної корекції; мета програми – особистісні зміни і подолання особистісних деструкцій під впливом психотерапевтичного досвіду. Фахівець із психологічної корекції виступає тут як рівноправний співрозмовник, незалежна особистість, яка допомагає

відшукати досліджуваному в собі і своєму найближчому оточенні ресурси для зміни й розвитку психіки. Відповідальність за процес і результат психотерапії в більшому ступені тут переходить до досліджуваного. Така модель реалізується в рамках клієнт-центрованої терапії К. Роджерса, гештальт підходу Ф. Перлза, екзистенціальної психотерапії й ін. [173; 188-189].

Консультативна робота в системі формувальних заходів була спрямована на те, щоб за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати в досліджуваних додаткові психологічні ресурси та здібності, що допоможуть забезпечити їм знаходження виходу з важкої життєвої ситуації. Увага при цьому типі надання допомоги приділялася не стільки наявним проблемам і порушенням, скільки ресурсам особистості, її можливостям [48].

На формуальному етапі дослідження у реалізації соціально-психологічної програми подолання особистісних деструкцій в умовах тимчасової непрацездатності взяло участь 73 досліджуваних ЕГк, яких було розподілено на дві підгрупи: експериментальну (ЕГф) – 43 респонденти (18 чоловіків та 25 жінок), в якій було впроваджено корекційні заходи, та контрольну (КГф) – 30 осіб (21 чоловік та 9 жінок), в якій процедура корекції не проводилася; групи були закритими. Відбір досліджуваних у групи відбувався за принципом добровільності. Тривалість психокорекційної роботи становила шість місяців з періодичністю занять один раз на тиждень, які проводилися на базі науково-практичного Центру сучасних психотехнологій (м. Северодонецьк).

Результати констатувального етапу дослідження, а також аналітичний огляд наявних заходів психопрофілактики та корекції особистісних деструкцій (О. Бондаренко, О. Бондарчук, В. Бочелюк, Л. Бурлачук, І. Ващенко, О. Донець, І. Дубровіна, О. Кочарян, Н. Максимова, Т. Яценко та ін.) стали підставою для розробки психокорекційної програми, основна мета якої полягала у попередженні виникнення можливих, а також зменшенні проявів уже існуючих особистісних деструкцій досліджуваних при втраті ними працездатності.

Основними принципами побудови соціально-психологічної програми подолання особистісних деструкцій при тимчасовій втраті працездатності, були: принципи системності; єдності діагностики й корекції; динамічності, комплексності; діяльнісний принцип корекції. Психокорекційна робота відбувалася на засадах гуманістичного, екзистенціального та когнітивно-поведінкового підходів, які мотивували в напрямку усвідомлення власної здатності до збереження психічного та фізичного здоров'я, зокрема в умовах непрацездатності.

Програма складалася з трьох взаємопов'язаних блоків: *консультативно-діагностичного*, на якому здійснювався відбір у групу, проводилася оцінка психічного стану та мотивації; *корекційно-тренінгового*, що передбачав впровадження комплексу різноманітних форм корекційної роботи, а саме групових дискусій, психогімнастики, елементів рольової гри, психотерапевтичних вправ, зокрема з тілесно-орієнтованої терапії, психодрами, гештальт-терапії, методів активного соціально-психологічного навчання, та *аналітико-синтетичного* з оцінку ефективності роботи, узагальненням її результатів та основних складових ефективної реалізації.

Завдання програми вирішувалися на інтраперсональному рівні – розвиток навичок емоційної саморегуляції через поетапне формування рефлексивної здатності; трансформація деструктивних особистісних установок і переконань, розвиток прогностичної компетентності та продуктивної копінг-поведінки як елементів єдиної системи стабілізації особистості, навичок психогігієни емоційного життя; на інтерперсональному рівні – тренінг дефіцитарних соціальних навичок, розвиток здатності до близьких довірчих відносин, розширення інтерперсональних зв'язків. Для

вирішення психокорекційних завдань були використані механізми інтеріоризації, рефлексії, опосередкування.

Аналіз змін показників емоційно-вольової сфери досліджуваних після корекції показав, що відбулося зниження показників тривожності в ЕГф ($\varphi=1,97$; $p\leq 0,01$). Відбулися кардинальні зміни у зниженні показника фрустраційної напруженості ($\varphi=2,39$; $p\leq 0,01$).

Показником успішності програми стало зближення показників в методиці Т. Лірі по актуальному і реальному «Я» ($\varphi=1,61$; $p\leq 0,05$). Аналіз динаміки змін свідчить про підвищення інтернальності та ступеня самоприйняття досліджуваних ЕГф. За даними методики Дж. Роттера у ЕГф по підшкалах «Загальна інтернальність», «Інтернальність у сфері досягнень», «Інтернальність у сфері невдач» та «Інтернальність у сфері здоров'я» відбулося вірогідне збільшення показників ($\varphi=1,61$; $p\leq 0,05$). Серед досліджуваних ЕГф знизилася кількість осіб із крайнім ступенем екстернальності ($\varphi=1,75$; $p\leq 0,05$).

Визначено, що проведення корекційних заходів сприяло підвищенню оцінки продуктивності життя в теперішній час (2,68 проти 3,18 балів; $p\leq 0,03$ за критерієм Вілкоксона відповідно до та після формувального впливу). Більш високу оцінку отримали й післякризові інтервали життя (2,82 проти 3,27 балів; $p\leq 0,03$). Це свідчить про появу довгострокових планів, розширення часової перспективи, актуалізації потреби в самореалізації.

Констатовано, що в ЕГф збільшилась (з $17,01\pm 0,32$ до $18,72\pm 0,39$ балів) частота використання копінг-стратегії планування розв'язання проблем ($U=671$; $p< 0,001$). Тобто досліджувані цієї групи частіше стали використовувати цілеспрямований аналіз можливих варіантів поведінки з урахуванням об'єктивних обставин та минулого досвіду. Знизилася (з $16,28\pm 0,39$ до $12,87\pm 0,41$ бала) середні значення копінг-стратегії дистанціювання ($U=639$; $p< 0,005$).

Показано, що вибір стратегій поведінки в ЕГф змінився в напрямку більш адаптивних. Відбувся зсув у бік використання меншої кількості стратегій (з 6-7 до 3 стратегій). Серед 14,6% респондентів ЕГф сформовано оптимальний тип поєднання адаптивних стратегій поведінки ($U=258$; $p=0,004$), а серед 12,7% досліджуваних – високе адаптивне сполучення поведінкових стратегій або реалізацію однієї з високоадаптивних стратегій ($U=586$; $p=0,005$).

З'ясовано, що внаслідок проведеної роботи у досліджуваних ЕГф підвищився загальний показник ($74,31\pm 3,8$) емоційної та інструментальної підтримки, розширилась соціальна мережа підтримки ($\varphi=2,14$; $p\leq 0,01$). У них покращились взаємозв'язки з безпосереднім оточенням, налагодились або відновилися стосунки з родичами. У досліджуваних ЕГф підвищились показники емоційної підтримки, завдяки чому підвищився загальний рівень задоволеності соціальною підтримкою.

У КГф статистично значущих змін щодо зазначених показників не відбулося.

Аналіз катamnестичних даних досліджуваних ЕГф доводить ефективність запропонованої програми формувального впливу в напрямку актуалізації особистісних ресурсів, розширення перспективи особистості й діапазону її спрямованості, розвиток прогностичної компетентності й продуктивної копінг-поведінки як елементів єдиної системи стабілізації та конструктивного соціального самовизначення досліджуваних.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-психологічна програма подолання особистісних деструкцій в умовах тимчасової втрати працездатності була побудована на принципах системності; єдності діагностики й корекції; динамічності, комплексності; діяльнісного принципу корекції, та складалася з консультативно-

діагностичного, корекційно-тренінгового, аналітико-синтетичного блоків, із застосуванням гуманістичного, екзистенціального і когнітивно-біхевіорального підходів й механізмів інтеріоризації, рефлексії, опосередкування. Завдання програми вирішувалися на інтраперсональному рівні – розширення навичок емоційної саморегуляції через поетапне формування рефлексивної здатності; трансформація деструктивних особистісних установок і переконань; розвиток прогностичної компетентності та продуктивної копінг-поведінки як елементів єдиної системи стабілізації особистості; на інтерперсональному рівні – тренінг дефіцитарних соціальних навичок, розвиток здатності до близьких довірчих відносин, розширення інтерперсональних зв'язків.

Ефективність розробленої програми констатована зниженням тривожності досліджуваних, підвищенням їх емоційної стійкості, впевненості у собі, позитивною динамікою рівнів розвитку життєстійкості, прогностичної компетентності, прагненням до самореалізації, орієнтацією на саморозвиток та самовдосконалення, зменшенням кількості дезадаптивних копінг-стратегій та оптимізації кількості обраних стратегій адаптивної поведінки, позитивними змінами в структурі соціальної підтримки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вирішення проблеми подолання особистісних деструкцій в умовах тимчасової втрати людиною працездатності. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні соціально-психологічних чинників і механізмів особистісних деструкцій в умовах непрацездатності у осіб різних вікових груп та на підставі їхнього гендерного розподілу. Важливим напрямом подальших досліджень є вивчення особливостей динаміки та шляхів соціально-психологічної корекції особистісних деструкцій у осіб із особливими потребами.

Список використаної літератури

1. Андреев О. С. Тілесноорієнтована методика особистісного зростання в умовах психологічного тренінгу / О. С. Андреев // Наукові записки Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 34. – С. 56 – 62.
2. Баранова С. В. Соціально-психологічні особливості тренінгу як форми особистісного зростання / С. В. Баранова // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : Зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2008. – № 1 (18). – С. 14 – 20.
3. Бочелюк В. Й. Моделювання соціально-психологічних систем: теоретико-прикладний аспект : монографія / Під ред. В. Й. Бочелюка, Н.С. Завацької.
4. Васьковская С.В. Психологическое консультирование: Ситуационные задачи / С.В. Васьковская, П.П.Горностай. – К. : Вища школа, 1996. – С. 5 – 11.
5. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники / И.В. Вачков. – М. : Ось-89, 1999. – 176 с.
6. Донцов А.И. Введение в практическую социальную психологию / А. И. Донцов. – М. : Наука, 1994. – 255 с.
7. Заханевич В. Соціально-психологічний тренінг як складова соціальної роботи з різними категоріями населення / В. Занахевич // Наук. вісник ун-ту «Львівський Ставропігійон» : Серія психолого-педагогічна. – Львів : Вид-во ун-ту «Львівський Ставропігійон», 2005. – Вип. II. – С. 31–39.

8. Кондрашенко В.Т. Общая психотерапия / В.Т. Кондрашенко, Д.И. Донской. – Мн. : Высшейна школа, 1997. – 468 с.
9. Мороз Л. І. Психологічний тренінг: до питання надійності та валідності психотехнічних вправ / Л. І. Мороз // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 8. – С. 52 – 58.
10. Осипова А. А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова. – М. : ТЦ-Сфера, 2000. – 512 с.

Транслітерація

1. Andrew O. S. Telenova technique osobistego zrostannya in umovy psychologizna trengo / O. S. Andrew // Nukov notes In that course. ei. G. S. Kostyuk APS of Ukraine / ed. by Acad. S. D. Maksymenko. – K. : Mleny, 2007. – The VIP. 34. – P. 56 – 62.
2. Baranov S. V. Social and psihologo features trengo Yak were formed osobistego zrostannya / S. V. Baranova // Theoretical and applied problems of psychology. : CG. Sciences. the Kozhedub SLEEP im. V. Dahl. – Luhansk : the DREAM im. Dal, 2008. – № 1 (18). – P. 14 – 20.
3. Bazelyuk V. Th. Modeling social psihologichnyh systems: theoretical and prikladni aspect : monograph / Pid ed V. Th. Bhaluka, N. Ye. Sawachika.
4. Vas'kovsky S. V. Psychological counselling: case studies / S. V. Vaskovsky, P.P. Gornostay. – K. : Vishcha school, 1996. – P. 5 – 11.
5. Vachkov I. V. technology basics of group training. Psycho / I. V. Vachkov. Moscow : OS-89, 1999. – 176 p.
6. Dontsov A. I. Introduction to practical social psychology / A. I. Dontsov. – M. : Nauka, 1994. – 255 p.
7. Zaharevich V. Social psychologizny trong Yak skladova socialo work W rname categories of population / V. Zankevich // Science. Bulletin of the University of Tu "Lvivskyi Stavrophor" : a Series of psycho-pedagogy. – Lviv : Type-in the University of Tu "Lvivskyi Stavropol", 2005. – The VIP. II. –S. 31-39.
8. Kondratenko V. T. General psychotherapy / T. V. Kondratenko, D. I. Donskoy. – Mн. : Vysshaya school, 1997. – 468 p.
9. Moroz L. I. Psychologiczny Trang: to - nadines waldrast psychotechnic of uprav / L. I. Frost // Practical psychology and social robot. – 2003. – No. 8. – P. 52 – 58.
10. Osipova, A. A. General psycho-correction / A. A. Osipov. – M. : TC-Field, 2000. – 512 p.

Журба А. Н.

Социально-психологические особенности преодоления личностных деструкций в условиях временной потери трудоспособности

В статье приведены принципы построения и содержание социально-психологической программы преодоления личностных деструкций при временной потере трудоспособности. Показано, что эффективность разработанной программы констатируется снижением тревожности испытуемых, повышением их эмоциональной устойчивости, уверенности в себе, положительной динамикой уровней развития жизнестойкости, прогностической компетентности, стремлением к самореализации, ориентацией на саморазвитие и самосовершенствование, уменьшением количества дезадаптивных копинг-стратегий и оптимизацией количества выбранных стратегий адаптивного поведения, положительными изменениями в структуре социальной поддержки. Источников – 10.

Ключевые слова: личность, личностные деструкции, временная потеря трудоспособности, социально-психологические средства коррекции.

Zhurba A. N.

The psychosocial characteristics of overcoming personality destructions under the circumstances of temporary performance loss

The article presents the principles of construction and maintenance of the research presents a social-psychological programme intended for overcoming personality destructions caused by temporary performance loss.

The efficiency of the developed programme has been corroborated by the verified decrease in anxiety, increase in emotional constancy and self-confidence, the positive dynamics of vitality development, prognostic competency, self-actualization drive, self-development and self-improvement orientation, decrease in maladaptive coping strategies and an optimized number of adaptive behavior strategies selected, positive changes in the structure of social support. Sources – 10.

Key words: personality, personality destructions, temporary performance loss, psychosocial intervention.

Журба Анатолій Миколайович – здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.9(71)

Козьменко О.І.

**РОЛЬ ПРИРОДИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ
КАНАДЦІВ**

У статті розглядається вплив природного фактору на процес формування національного характеру мешканців Канади. Наводяться психологічні якості, що складають портрет «справжнього канадця», риси національного характеру, що сприяють визначенню національної ідентичності канадців. Джерел – 12.

Ключові слова: національний характер, психологічні особливості канадців, природний фактор, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Однією з найбільш важливих форм самоідентифікації особистості є національна ідентичність - усвідомлення і відчуття людиною своєї приналежності до тієї чи іншої держави, ототожнення себе з певною нацією, на підставі яких формуються моделі поведінки. Національна ідентичність лежить в основі національного характеру. Питання визначення національного характеру є дуже складним і привертає увагу багатьох дослідників різних галузей науки. У етнопсихології національний характер визначається як сукупність соціально-психологічних рис (установок, стереотипів), які властиві нації на певному етапі розвитку і які проявляються у ціннісному ставленні до навколишнього світу, а також у культурі, традиціях, звичаях, обрядах [5]. Але яким би не було це визначення, воно все ж не може дати вичерпну соціально-психологічну характеристику нації, тому вивчення національного характеру повинно проходити не шляхом знаходження специфічних